

**Джерельна база проблеми впровадження передового педагогічного досвіду
(II половина XX століття)**

У статті розглянуто джерельну базу проблеми вивчення, узагальнення і впровадження передового педагогічного досвіду II половини XX століття. Зокрема на основі нормативно-правових документів (наказів, Положень), стенограм, інструктивно-методичних матеріалів, звітів висвітлено основні тенденції та стан організації роботи з цього питання на районному, обласному та всеукраїнському рівнях. Автором описано організаційні форми вивчення, узагальнення і впровадження передового педагогічного досвіду як під час курсової підготовки в інститутах удосконалення вчителів, так і в міжкурсний період (школи передового педагогічного досвіду, дні вчителя, картотека передового педагогічного досвіду та ін).

Ключові слова: передовий педагогічний досвід, школа передового педагогічного досвіду, вчителі, інститути удосконалення кваліфікації вчителів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Розвиток вітчизняної системи післядипломної освіти педагогічних кадрів вимагає творчого переосмислення досвіду минулих років та його урахування в процесі інноваційних перетворень, що відбуваються в сучасному освітньому просторі. Звернення до практики організації вивчення, узагальнення і впровадження передового педагогічного досвіду (ППД) у історичній ретроспективі відіграє важливу роль у модернізації шляхів професійного розвитку педагога.

Наблизитись до історичної істини можна тільки шляхом дослідження документів. Вивчення та опрацювання різноманітного за своїм походженням спектру джерел дає можливість отримати інформацію, що якнайповніше відображає всі аспекти предмета дослідження. Таким чином, критичний аналіз наявної історичної бази дозволяє об'єктивно розглянути питання вивчення, узагальнення і впровадження ППД.

Аналіз досліджень і публікацій... Останніми роками здійснено низку наукових досліджень з проблем розвитку системи післядипломної педагогічної освіти в історичному контексті, результати яких висвітлені у працях О.Л.Капченко, С.В.Крисяка, В.І.Маслова, Л.Е.Сигаєвої, П.В.Худоминського, О.І.Шиян та ін. Аналіз наукового доробку вчених показав, що проблема підвищення кваліфікації вчителів була актуальною на всіх етапах становлення і розвитку післядипломної освіти.

Однак, варто зазначити, що і до тепер історико-педагогічна наука не має достатньої кількості ґрунтовних історіографічних досліджень пов'язаних з окремими формами організації роботи щодо професійного розвитку педагогів. У зв'язку з цим, сьогодні важливого значення набувають дослідження джерельної бази вивчення, узагальнення і впровадження ППД та врахування позитивного досвіду в сучасній освітній практиці.

Формулювання цілей статті... **Мета статті** – розглянути та проаналізувати джерельну базу теорії і практики вивчення, узагальнення і впровадження ППД у II половині XX століття.

Виклад основного матеріалу... Як свідчать нормативно-правові документи та звіти обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів (ІУВ) у 40-ві роки XX століття, органи освіти фокусують увагу на забезпеченні загальноосвітніх шкіл педагогічними кадрами, але вже у 50-ті роки постає проблема їх якісного складу. Однією з дієвих форм роботи з учителями з означеного питання було вивчення, узагальнення і розповсюдження ППД.

Матеріали архівних джерел указують на те, що в повоєнні роки ІУВ значну увагу приділяли вивченню, узагальненню та розповсюдженню серед учителів кращого педагогічного досвіду. Задля цього працівники інституту відвідували школи й акумулювали кращий педагогічний досвід (плани і щоденники викладачів, доповіді та описи їх досвіду, конспекти окремих уроків, зошити та матеріали про роботу учнів) з метою його поширення серед педагогічної громади. У подальшому методисти складали інструктивні листи та методичні розробки, з якими виступали перед учителями області [7].

На жаль, нестача коштів не давала можливості доводити ці зразки до кожної школи, тому їх розповсюдження обмежувалося лише ознайомленням з ними безпосередньо в інституті, на нарадах і семінарах.

На початку 50-х років досить гостро постала проблема браку методичної літератури. Хоч і видавалися методичні журнали, приміром, «Українська мова в школі», «Література в школі»,

«Радянська школа», проте цього було недостатньо для повноцінного навчально-методичного забезпечення. Наприкінці 50-х років ситуація дещо покращилася. Видавництво «Радянська школа» почала видруковувати збірники передового педагогічного досвіду вчителів, кращих шкіл Української РСР. У річному звіті про роботу шкіл та органів народної освіти УРСР за 1957-1958 навчальний рік зазначається, що протягом останніх двох років обласні ІУВ видали близько 300 збірників, брошур та методичних розробок з різних тем. На допомогу вчителям було видруковано 174 назви методичної літератури та посібників [11].

Значну роль у розв'язанні означеної проблеми відігравала система післядипломної освіти, зокрема ІУВ. Провідними завданнями курсової підготовки визначалися: підвищення ідейно-теоретичного рівня вчителів, практична підготовка до здійснення політехнічного навчання, роз'яснення і рекомендації вчителям прийомів та методів роботи. В основі навчальних занять була пропаганда передового педагогічного досвіду, раціоналізаторських шляхів і засобів піднесення навчально-виховної роботи, що переревірені практикою кращих учителів. З метою висвітлення досвіду роботи кращих освітян до початку занять на курсах організували педагогічні виставки [1].

Варто зазначити, що педагогічні виставки, на яких демонструвався ППД, були ефективною формою роботи з вчителями. Саме тому у містах і районах стало традицією організувати педагогічні виставки до серпневих та січневих нарад освітян.

На етапі освітніх реформ 50-х років ХХ століття урізноманітнювались форми поширення передового педагогічного досвіду. На увагу заслуговує досвід Волинської області, у якій поряд з «Днем учителя» проводився і «День предметника», що надавало можливість отримати інформацію з урахуванням специфіки викладання предмета.

У такі дні вчителі певного предмета виїжджали в одну зі шкіл, де краще поставлено викладання тієї чи іншої дисципліни, вивчали досвід учителя-предметника, обговорювали актуальні питання методики викладання [10, с.51].

Однією з нових форм роботи з удосконалення кваліфікації педагогічних кадрів були школи передового педагогічного досвіду, що створювались на базі кращих шкіл, педагогічні колективи яких творчо працювали над реалізацією освітньо-виховних завдань.

Наприклад у м.Ворошиловськ Луганської області створено чотири такі школи, які очолили вчителі-новатори. Заняття проводилися систематично та були розраховані на 10-12 годин. Школи будували свою роботу на основі широкого обміну досвідом не тільки в області, а й за її межами [8, с.15].

Ураховуючи позитивні здобутки шкіл ППД та з метою упорядкування їх роботи було розроблено «Положення про школи передового педагогічного досвіду Української РСР», затверджене Міністерством освіти УРСР 25 лютого 1964 року. Згідно з Положенням у школі передового педагогічного досвіду працював постійний склад учителів (5-15 осіб) протягом 6-12 місяців за певним навчальним планом. Заняття проводилися 1-2 рази на місяць. У зазначених школах застосовувались різні форми роботи: взаємовідвідування уроків, лекції, семінарські та практичні заняття тощо [6, с.11-12].

На увагу заслуговує досвід роботи Каховського районного відділу народної освіти (райВНО). Провідна роль у роботі з педагогічними кадрами району відводилась шкільним педагогічним та методичним кабінетам, де були зібрані матеріали на допомогу вчителю.

У формі картотек, грамзаписів, навчально-методичної літератури, діатек, «Сигналів», педагогічних бюлетенів шкільні методичні кабінети та міський методичний кабінет забезпечували оперативне інформування вчителів про досягнення психолого-педагогічної науки, ППД, зміни у навчальних планах і програмах.

У визначенні об'єктів та змісту ППД міський відділ народної освіти користується бібліотекою ППД (видається Міністерством освіти Української РСР), обласною картотекою ППД (створена при обласному ІУВ), адресами ППД (рекомендовані облВНО та ІУВ).

Після глибокого вивчення досвіду, його узгодження з умовами та можливостями кожної школи здійснюється його пропаганда та впровадження в практику роботи школи, учителів. Досвід розповсюджується через семінари, семінари-практикуми, методичні об'єднання, школи ППД, карти-таблиці «Географія передового досвіду» та ін.

У Каховському міськВНО та міськметодкабінеті відслідковується чітка система отримання зворотної інформації про хід впровадження ППД через заповнення спеціальних контрольних карток, в яких фіксуються об'єкти впровадження, результати. Ведеться також і спеціальна картотека потенційних об'єктів ППД [3].

Створення системи вивчення, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду вчителів, вихователів, колективів установ народної освіти й методичних служб дозволило відійти від стихійності в пошуку й узагальненні кращих зразків педагогічної практики, зробити цей процес цілеспрямованим, скоординованим.

З метою систематизації кращих зразків ППД та ефективної організації по його впровадженню в практику шкільної роботи до 80-х років в УРСР було створено Центральну картотеку передового педагогічного досвіду. ОблПУВ разом з рай(міськ)методкабінетами та керівниками шкіл оформлювали матеріали і направляли їх в Центральний ІУВ протягом одного місяця після опублікування про них у «Збірнику наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР». У 1987 р. у картотеці було представлено 400 описів кращого педагогічного досвіду. Важливим напрямом методичної роботи стала пропаганда передового досвіду, поєднання процесу його створення з використанням досягнень педагогічної науки, проведення республіканських та обласних курсів послідовників передового педагогічного досвіду.

Об'єктивність висвітлення проблеми впровадження ППД забезпечується також на основі аналізу діяльності освітніх установ. Зокрема, як свідчить досвід роботи з педагогічними кадрами у Львівській області, кожна школа творчо впроваджує у практику досягнення сучасної педагогічної науки та ППД. Це забезпечується закріпленням за кожним навчальним закладом працівника райВНО чи райметодкабінету, який також працює над відповідною проблемою.

До недоліків варто віднести відсутність чіткої системи в поширенні і використанні передового педагогічного досвіду. У планах райметодкабінету йдеться про вивчення занадто великої кількості об'єктів місцевого досвіду. Негативно впливає на процес впровадження ППД і невисока якість матеріалів, де він висвітлюється [2].

Ураховуючи актуальність вивчення та впровадження ППД, а також наявні недоліки в оцінці результатів праці вчителів і учнів Центральним інститутом удосконалення вчителів було розроблено та запроваджено у 1983 році критерії ППД.

Вивчення інструктивно-методичних матеріалів показало, що ППД вважали оптимальною діяльністю, яка є результатом творчого пошуку працівників народної освіти, несе в собі елементи нового, спрямована на вирішення актуальних завдань навчання та виховання, забезпечує стійку ефективність навчального процесу як у межах існуючих форм, методів, прийомів роботи, так і на основі їх удосконалення.

ППД розрізняли за масштабністю та рівнем творчої самостійності його авторів. За масштабністю виділяли:

- систему роботи установи;
- систему роботи співробітника;
- систему роботи окремих ланок діяльності установи;
- систему роботи окремих ланок діяльності працівника;
- певні форми та методи і прийоми, що застосовуються в педагогічній установі;
- форми, методи та прийоми, які застосовуються в діяльності окремих працівників народної освіти.

За рівнем творчої самостійності розрізняли такі види передового досвіду, як раціоналізаторський і новаторський.

Оцінюючи характер досвіду того чи іншого працівника народної освіти слід було враховувати критерії педагогічного досвіду.

1. Загальні – актуальність і перспективність, висока результативність і оптимальність, наукова достовірність досвіду, можливість творчого наслідування досвіду іншими, наявність елементів новизни та оригінальності.

2. Специфічні – раціоналізаторський (удосконалення, поліпшення відомих форм, методів і прийомів роботи з найменшою втратою сил та часу; комбінування і оптимальне поєднання відомих форм, методів і прийомів роботи, що дають позитивний ефект; творче використання досягнень науки і ППД відповідно до конкретних умов); новаторський (внесення в існуючу практику і педагогічну науку нових ідей, які сприяють дальшому розвитку педагогічної теорії і практики, переборенню протиріч, які виникають у навчально-виховному процесі; коректування, доповнення, розвиток окремих наукових положень, висновків, рекомендацій, виникнення нових підходів до їх застосування; внесення суттєвих змін у практику використання ППД, створення з окремих елементів ППД свого оригінального, який має на нові риси і забезпечує більш високу ефективність).

Висновок про наявність у педагогічній діяльності ППД робився на основі врахування всіх показників, які становлять загальні критерії. Відсутність хоча б одного з названих критеріїв не дає підстав вважати його передовим.

Для визначення новаторського чи раціоналізаторського досвіду достатньо хоча б одного зі специфічних критеріїв, оскільки кожен з них свідчить лише про характер творчих пошуків автора.

У інструктивно-методичних вказівках також було визначено і порядок узагальнення ППД, згідно з яким означений процес може відбуватися на трьох рівнях:

- теоретичному, пов'язаний з нагромадженням та науковим аналізом фактів, що лежать в основі досвіду (узагальнюють наукові працівники, методисти);

- методичному, передбачає, насамперед, опис системи конкретних педагогічних дій авторів досвіду, їх педагогічної технології. При цьому необхідно прослідкувати зв'язок між метою даної педагогічної діяльності, засобами її досягнення і одержаними результатами. Доцільно також сформулювати певні методичні рекомендації, поради по використанню такого досвіду різними категоріями працівників;

- практичному, передбачає конкретний опис системи педагогічних дій (інформація про творчі знахідки вчителів), показ результативності даного досвіду, розкриття його переваг і перспектив використання (узагальнюють директори шкіл, їх заступники, вчителі) [4].

Як свідчать архівні документи, значні можливості щодо виявлення кращого ППД містила атестація вчителів. Позитивний досвід проведення атестації вчителів нагромаджено у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Миколаївській, Одеській, Тернопільській та інших областях.

Заслуговує схвалення досвід проведення атестації вчителів у середній школі №14 м.Дрогобича Львівської області. У школі перейшли від оцінки роботи педагога в передатестаційний період до оцінки його діяльності за п'ятирічку.

Комплексним планом внутрішньо шкільного керівництва і контролю передбачається перевірка роботи всіх учителів протягом навчального року не розрізнено, а по групах за спеціальністю, що дає можливість комплексно вивчати стан викладання навчальних предметів. Робота вчителя вивчається не тільки як фахівця, а й як класного керівника, завідуючого навчальним кабінетом, члена (керівника) методичного об'єднання. У результаті цього оцінка діяльності вчителя дається за систематичну роботу протягом п'яти років, що виключає випадки суб'єктивізму, однобокості в оцінці їх праці.

Удосконалюється діяльність робочих груп рай(міськ)вно, при цьому головна увага приділяється об'єктивності оцінки праці вчителя, викоріненню формалізму в проведенні атестації. Особлива увага звертається на системність вивчення діяльності вчителя, на глибину і об'єктивність висновків. До засідання робочої групи кожен вчитель, що атестується, оформляє виставку наочних посібників, конспекти кращих уроків, лекцій, з якими виступає перед батьками і населенням. У процесі атестації вчителів багато уваги приділялось також і запровадженню у практику роботи ППД.

Міністерство освіти Української РСР рекомендує ефективно використовувати атестацію як один із важливих організаційно-педагогічних заходів, направлених на поліпшення діяльності педагогічних колективів. Варто також повніше використовувати присвоєння звань «старший учитель» і «учитель-методист» як ефективну форму морального та матеріального стимулювання педагогів. Ширше пропагувати передовий досвід цих вчителів, активніше залучати їх до читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять на курсах підвищення кваліфікації вчителів [5].

Аналіз нормативної бази того часу свідчить про подальший пошук ефективних шляхів вивчення, узагальнення і впровадження ППД. Так, на колегії Міністерства освіти Української РСР 23 листопада 1987 року було розглянуто питання «Про удосконалення системи вивчення і поширення передового педагогічного досвіду». З метою поліпшення роботи з означеного напрямку було затверджено нові рекомендації про порядок вивчення, узагальнення і поширення ППД; створено Методичну раду Міністерства освіти Української РСР з поширення ППД, розроблено відповідне положення, що регламентувало її діяльність; заплановано видання серії «Бібліотека передового досвіду»; затверджено нове «Положення про центральну картотеку передового педагогічного досвіду»; зазначено про необхідність створення в ІУВ кабінетів ППД та ін. [9].

Рішення, прийняті колегією Міністерства освіти Української РСР, стали важливим кроком у забезпеченні координації діяльності з цього питання всіх установ освіти.

Висновки... Як свідчать архівні джерела, увага до ППД приділялась завжди і з часом її організаційні форми удосконалювались, а результативність збільшувалась. У II половині ХХ століття в Україні ППД став важливим засобом підвищення професійної майстерності працівників освіти. Перехід від пошуків і вивчення досвіду, що стихійно сформувався, до моделювання й цілеспрямованої організації роботи на основі інтеграції досягнень науки і практики – характерні особливості цього феномена.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і засвідчує необхідність подальшого комплексного вивчення джерельної бази теорії і практики вивчення, узагальнення і впровадження ППД з метою творчого врахування позитивного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Директива «Про організацію і проведення курсів підвищення кваліфікації учителів» № 7 від 07.05.1957 року // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1957. – № 10. – С. 16–17.

2. Довідка про методичну роботу з педагогічними кадрами в Дрогобицькому районі Львівської області // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – № 18. – С. 15–24.
3. Докладная записка об опыте работы Каховского городского отдела народного образования Херсонской области по управлению школами // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1981. – № 4. – С. 11–20.
4. Інструктивно-методичний лист «Орієнтовні критерії передового педагогічного досвіду» №1/1-31-97 від 08.04.1988 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1983. – № 11. – С. 14–21.
5. Лист «Про підсумки атестації вчителів у 1983році» №1/1-31-372 від 15.09.1983року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984. – № 4. – С. 18–22.
6. Положення про школи передового педагогічного досвіду УРСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1964. – № 6. – С. 11–12.
7. Річний звіт про роботу Одеського інституту удосконалення кваліфікації вчителів за 1945–1946 учбовий рік // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 212, арк. 2, 5–10.
8. Річний звіт про роботу шкіл Міністерства освіти УРСР та органів народної освіти за 1959-1960 навчальний рік // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2928, арк. 15.
9. Рішення колегії МО УРСР «Про удосконалення системи вивчення і поширення передового педагогічного досвіду» №9/108-р від 23.11.1987 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1988. – № 1. – С. 3–17.
10. Стенограма республіканської наради активу працівників народної освіти про підсумки першого року перебудови роботи шкіл республіки в світлі рішень ХХІ з'їзду КПРС та закону про зміцнення зв'язку школи з життям // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2711, арк. 51.
11. Шуляк Н. Науково-методичний супровід діяльності педагогів щодо формування у старшокласників ціннісного ставлення до людини / Н. Шуляк // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. – 2012. – № 3. – С. 123–133.

Анотація

И.Я.Жорова

База источников по проблеме внедрения передового педагогического опыта (II половина XX века)

В статье рассмотрены материалы первоисточников по проблеме изучения, обобщения и внедрения передового педагогического опыта II половины XX века. В частности, на основе нормативно-правовых документов (приказов, Положений), стенограмм, инструктивно-методических материалов, отчетов отражены основные тенденции и состояние организации работы по этому вопросу на районном, областном и всеукраинском уровнях. Автор описывает организационные формы изучения, обобщения и внедрения передового педагогического опыта как во время курсовой подготовки в институтах усовершенствования учителей, так и в межкурсовой период (школы передового педагогического опыта, дни учителя, картотека передового педагогического опыта и др.).

Ключевые слова: *передовой педагогический опыт, школа передового педагогического опыта, учителя, институты усовершенствования квалификации учителей.*

Summary

I.Y.Zhorova

The Sources Basis of the Problem of Implementation of Advanced Teaching Experience (the 2nd Half of the 20th Century)

The article examines the problem of studying, generalization and implementation of the advanced teaching experience of the 2nd half of the 20th century. Particularly on the basis of normative and legislative documents (orders, regulations), transcripts, instructional and methodical materials, reports the main tendencies and state of organizational work concerning that issue at the district, regional and all-Ukrainian levels are reflected. The author describes the organizational forms of studying, generalization and implementation of the advanced teaching experience as well as during the training preparation at the Teachers' Training Institutes, and inter-course period (schools of advanced teaching experience, teacher's days, catalogue of advanced teaching experience, etc.).

Key words: *advanced teaching experience, school of advanced teaching experience, teachers, the Teachers' Training Institutes.*

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.